

Фантазія супраць нянавісці

КУЛЬТУРА

16-09-2016

Сяргей Пульша

Дні Германіі ў Беларусі адкрыліся ў Мінску вельмі незвычайнай імпрэзай. Пасольства ФРГ парадала ўсіх аматараў мастацкага слова «літаратурным калажам».

Грэгары фон Лейціс чытае...

Заснавальнік і мастацкі кіраўнік праекта «Элізіўм», лаўрэат прэміі Нью-Ёркскага тэатральнага клуба Грэгары фон Лейціс чытаў тэксты вязняў Тэрэзіенштадту — канцлагера ля чэшскага гораду Тэрэзін — Алісы Герц-Зомер, Георга Кафкі, Паўля Арона Зандфорта, Леа Штраўса, Віктара Ульмана і Ільзы Вэбер. Сядзячы за паўцёмным сталом перад на дзіва вялікай аўдыторыяй (арганізатарам давялося нават дастаўляць крэслы ў канферэнц-залю Міжнароднага адукацыйнага цэнтру, дзе праходзіла мерапрыемства), ён нагадваў ці то гісторыка, ці то архівіста, да якога патрапілі надзвычай важныя дакументы. І поўнасьцю завалодаў увагай публікі на ўвесь час свайго выступу.

Залы была поўная, і арганізаіарам давялося прынясці дадатковыя крэслы

Няшмат хто з беларускай публікі валодае нямецкай мовай. Таму напачатку калажу Міхаэль Лар, дырэктар праграм «Элізіум», зрабіў невялічкія «ўводзіны ў тэму».

Тэрэз'енштадт быў транзітным лагерам для габрэяў з пратэктаратаў Багемія і Маравія. Пасля Ванзейскай канферэнцыі 1942 года ён быў ператвораны ў «ідэальнае гета», у якое адпраўлялі, у прыватнасці, вядомых прадстаўнікоў габрэйства і творчую эліту. Гэтае месца было прапагандысцкім інструментам для маскіроўкі захадаў па «канчатковым рашэнні габрэйскага пытання». Таму нацысты на некаторы час далі вязням Тэрэзінскага гета пэўныя прывілеі: напрыклад, магчымасць займацца мастацтвам, ладзіць чытанні, канцэрты, тэатральныя паставы і нават кабарэ. У Тэрэз'енштадт ўлетку 1944 года нават была запрошаная дэлегацыя Міжнароднага Чырвонага Крыжа.

Аднак за гэтай шырмай працягваў няўмольна і сістэматычна працаваць механізм Халакоста: з 140 тысяч габрэяў, змешчаных у Тэрэз'енштадт, каля чвэрці памерлі тут жа ад голаду і хвароб, няякаснага харчавання, антысанітарыі і знясілення. 88 тысяч былі адпраўленыя чыгункай на ўсход, у лагеры смерці.

Міхаэль Лар

Халакост для беларусаў бліжэй, чым мы думаем: частка з вязняў Тэрэз'енштадту выпраўлялася ў Мінск, дзе гінула ў Трасцянец ды іншых лагерах смерці на тэрыторыі Беларусі.

Зразумела, тэма Халакосту балючая для немцаў. Але гэтыя чытанні — не пра тое. Дакладней, не толькі пра тое, тлумачыць **Грэгары фон Лейціс**.

— На самой справе ў калажы ідзе размова не толькі і не столькі пра Халакост. На першым плане — моц, якая была ў тых людзей, якія былі змешчаныя ў тыя ўмовы. Сваёй мастацкай фантазіяй, творчай сілай, стваральнай энергіяй яны абвяргалі заявы нацыстаў, што габрэі — недачалавекі і таму няздольныя тварыць культуру. Людзі мастацтва, якія апынуліся вязнямі Тэрэз'енштадту, Тэрэзінскага гета, супрацьстаялі чалавеканенавісціцкай ідэалогіі нацызму сваім спосабам. І я лічу, што

створаныя імі тэксты сёння могуць стаць для нас крыніцай сілы і мужнасці, неабходных, каб спыніць спіраль нянавісці, гвалту і разбурэння.

Варта звярнуць увагу на назву калажу: «Нянавісць — гэта адсутнасць фантазіі». Ізноў жа, размова ідзе не пра Халакост як пра самую з'яву. Тэма і вызначае ўсё гэтае мерапрыемства. Калі ў чалавека адсутнічае фантазія — ён проста пачынае ненавідзець.

Зразумела, тут размова ідзе і пра канкрэтныя асобы, і не толькі з Тэрэз'янаўштэду, але і з Асвенцыму, іншых канцэнтрацыйных лагераў, якія перажылі той час... З некаторымі з іх я меў асабістае знаёмства, як, напрыклад, з Алісай Герц-Зомер, са спадаром Зандфортам, і таму прадстаўляць слухачу іх і іх тэксты — для мяне яшчэ найбольшая цікавасць.

— Паўсюдна чуваць нараканні, што людзі сталі менш чытаць, менш слухаць, і бавяць час не за кнігамі, а ў кампутарах, планшэтах, смартфонах... На вашу думку, сама форма літаратурнага калажу зараз актуальная?

— У першую чаргу тут ідзе размова пра мову як пра спосаб перадачы і захавання інфармацыі. Малюнкамі і выявамі нельга перадаць усяго таго, што адбывалася ў Тэрэз'янаўштэце. Музыка — так, гэта асаблівае форма, яна перадае пэўныя эмоцыі, эстэтыку: напрыклад, творы Віктара Ульмана, аднаго са зняволеных гэтага лагера. Але ўсё ж такі мова — з'ява больш канкрэтная.

Я бачу ў гэтым нейкую каштоўнасць — калі нешта зачытваецца ўслых. Такое зараз не часта пабачыш. На самой справе, мы атрымлівалі вельмі шмат добрых водгукаў наконт такога мерапрыемства, калі напрацягу гадзіны проста чытаюцца тэксты. Чытанне ўслых мае нават іншы эфект, чым той, калі б чытач заставаўся сам-насам з сабою і з гэтымі тэкстамі.

На мінулым тыдні мы праводзілі гэты «літаратурны калаж» у Празе. Там прысутнічалі людзі, якія нават не вельмі добра валодалі нямецкай мовай. Але, дзякуючы таму, што там былі прэзентацыя, уступнае слова, невялікая справаздача перад выступам, гледачы ўсё роўна здолелі адчуць праблематыку і атмасферу выступу.

Мяне вельмі кранула тое, што напрыканцы мерапрыемства ў Празе ўстала адна жанчына, якая распавяла, што яна сама — былая зняволеная канцлагера. У яе былі слёзы на вачах, было бачна, што яна была вельмі расчуленая. Для мяне гэта было вельмі кранальна. І пасля таго, як тая жанчына сказала нам словы падзякі, нас запрасілі ў Прагу на наступны год.

Таксама варта адзначыць, што гэтая форма не пакідае людзей абыякавымі. Аж да таго, што ў нас ужо ёсць паслядоўнікі. Да прыкладу, оперы Віктара Ульмана паказваюцца ў Нью-Ёрку — пасля таго, як мы іх туды прывезлі.

Гэтая форма выступу — яна сапраўды вельмі асаблівае, яна вельмі рэдка выкарыстоўваецца. Але мы яе абралі для нашага мерапрыемства і яе мы прытрымліваемся ўжо напрацягу двух гадоў.

— Чытаючы тэксты, вы трымаеце ўвагу слухачоў напрацягу гадзіны — заля літаральна баялася ўздыхнуць. Для такога патрэбны зайдзросны акцёрскі талент...

— Па адукацыі я рэжысер. Але мяне навучалі яшчэ па старой схеме, старых традыцыях адукацыі. Таму ў час навучання на рэжысёра я вывучаў і акцёрскае мастацтва. Увогуле, я лічу, што, калі рэжысер чагосьці патрабуе ад акцёра, ён у першую чаргу сам павінен умець тое, чаго ён патрабуе.

Апроч таго, усе тэксты, якія зачытваюцца пад час літаратурнага калажу, мяне глыбока хвалююць. Гэта для мяне аграмадная асацоўка і радасць чытаць і прадстаўляць іх.

— Улічваючы меркаванне пра «слабую начытанасць» сённяшняй публікі, ці не ўзнікала жаданне зрабіць нешта больш нагляднае? Можа, тэатралізаваную пастаноўку?

— Зменшага, пад час чытання, мне казалі (бо я ж сабе не бачу, калі чытаю тэксты), што «расказвае» не толькі мова, але і цела, жэсты, міміка. Таму, нават калі на чытаннях прысутнічаюць тыя, хто не валодае нямецкай мовай, яны ўсё роўна разумеюць, пра што ідзе размова.

Канешне, усё нашмат прасцей, калі людзі разумеюць мову, на якой праводзіцца мерапрыемства, бо тады мы адразу бачым іх рэакцыю. Напрыклад, у нас частка выступу складаецца з твораў Леа Штраўса, які ў Тэрэз'янскім гета працаваў у стылі кабарэ. Ягонныя творы, часцяком, з такім чорным гумарам. І, калі людзі разумеюць мову, яны рэагуюць адразу ж. Калі ж мерапрыемства ў перакладзе, то, канешне ж, узнікае затрымка: гэта крыху ўскладняе ўспрыманне, перш за ўсё, для слухача.

Так, выступы ў аўдыторыі, якая не валодае маёй мовай, калі я знаходжуся ў краіне, дзе людзі не разумеюць маёй мовы, а я не разумею іх, патрабуе аграмаднай канцэнтрацыі і намаганняў.

Тым не менш, перад самым выступам спадар Лар прадстаўляе невялікі тэкст з тлумачэннем тэмы.

Грэгары фон Лейціс і Міхаэль Лар

— Такая форма, як «літаратурны калаж», на вашае меркаванне, на каго разлічаная? На больш дасведчанага, элітарнага глядача? Як вы ацэніце сваю аўдыторыю?

— Насамрэч, гэтае мерапрыемства кранае кожнага чалавека. Перш за ўсё, мы арыентуемся на маладых людзей, якія незнаёмыя з гэтай гісторыяй, якія не перажывалі яе. Праз мову, праз пачуцці можна перадаць шмат. Таксама ўводзіны, якія прадстаўляе спадар Лар, разлічанае не на «эліту», а на кожнага чалавека, каб пазнаёміць яго э тэмай.

Увогуле, я не укладаю нейкага адмоўнага сэнсу ў слова «эліта». На маю думку, эліта — гэта тыя людзі, якія асэнсоўваюць сваю адказнасць у гэтым свеце. Не «грашовая эліта», а менавіта людзі адказныя. На маю думку, такой эліты зараз вельмі не хапае ў свеце.

Сацыяльныя сеткі, гэтыя новыя формы стасункаў, якія на нас у апошні час абрынуліся — гэта таксама праблема. З-за іх больш цяжэй стала ўтрымліваць увагу глядача. Гэта тычыцца не толькі такіх формаў, як чытанне, літаратурны калаж, але і тэатра. Больш цяжка ўтрымаць увагу глядача, каб ён не палез у тэлефон, каб зайсці ў Фэйсбук альбо нейкую іншую сацыяльную сетку.

— Сапраўды, у моладзі зараз «кліпавае мысленне». Яны лягчэй успрымаюць кароткія тэксты, візуальную інфармацыю. Гэта дадае праблемаў?

— Насамрэч, з такой праблемай мы не сутыкаліся. У нашымі глядачы мяне здзіўляе і захапляе, што, найперш, маладыя людзі, студэнты, выяўляюць інтарэс да такіх мерапрыемстваў, шукаюць нашыя кантакты, каб звязацца з намі, каб выйсці з намі на сувязь.

Канешне, перад пачаткам мерапрыемства мы просім усіх выключыць мабільныя прылады. Аднак радуе, што мы заўважаем, як студэнты, маладыя людзі, якія прыходзяць на нашыя мерапрыемствы, уліваюцца ў нашу атмасферу, ператвараюцца ў паўнаватасных слухачоў. І мне падаецца, што для іх гэта становіцца асаблівай каштоўнасцю, гэты час для іх ператвараецца ў нешта выключнае, незвычайнае. Калі першапачаткова яны прыходзяць стасавацца, кавы папіць, дык пасля пачатку чытання — яны поўнасьцю і цалкам тут, іх увага цалкам належыць нам. І ўсё астатняе адыходзіць на другі план.

— Вы ўжо казалі, што выступалі з «літаратурным калажам» у Празе. А дзе яшчэ вы выступалі, і ці адрозніваецца публіка розных краінаў?

— Акрамя Чэхіі з гэтай праграмай мы былі ў Літве, Латвіі, Мюнхене, Бярліне, Нью-Ёрке. Мы зараз працуем і над новай праграмай, якая з'явіцца ўжо ў кастрычніку гэтага года пад назвай «Віктар Франкл кажа аб жыцці». Я лічу, што гэтая праграма будзе мець асаблівае значэнне для маладога пакалення.

Віктар Франкл — вязень Асвенцыму, стваральнік логатэрапіі. Прэм'ера гэтай праграмы адбудзецца ў Нью-Ёрку, і, спадзяюся, што з ёю мы наведаем і Беларусь.